

ویژه ی اردوی مطالعاتی

درسنامه مطالعات اجتماعی

پایه هشتم

درس ۱۳ تا ۱۸

اسفند ۱۳۹۶

■ **حکومت‌های ترک‌تبار در ایران:** از اواخر قرن چهارم تا اوایل قرن هفتم هجری سه سلسله ترک‌تبار در ایران حکومت کردند که عبارتند از: غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان.

■ **سلسله غزنویان:** دودمانی ترک‌تبار بودند که حکومت خود را از غزنین در شرق آغاز کردند و مؤسس آن سلطان محمود غزنوی، خراسان را تصرف نمود و سپس به پشتوانه سپاه خود، قلمرو غزنویان را تاری در مرکز ایران گسترش داد.

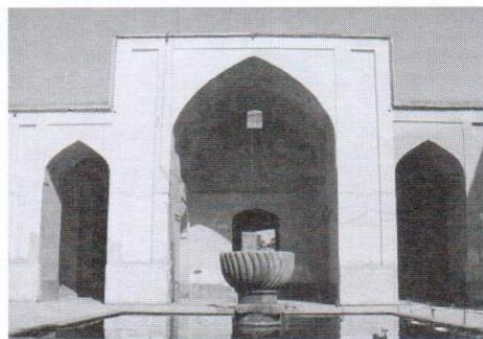
■ **لشکرکشی سلطان محمود به هند:** سلطان محمود غزنوی چندین بار به هندوستان لشکر کشید و به همین سبب در تاریخ شهرت یافت. اگرچه این لشکرکشی‌ها به بهانه رواج اسلام صورت گرفت اما در اصل به طمع ثروت هنگفتی بود که در این کشور وجود داشت.

■ **نتایج لشکرکشی سلطان محمود به هند:** سلطان محمود غزنوی در این لشکرکشی‌ها مناطقی از هندوستان را تصرف نمود و معبد سومنات را خراب کرد. او اسیران زیادی را با خود به سرزمین‌های دیگر برد و ثروت‌ها و غنایم زیادی را به دست آورد که بخشی را به خلیفه عباسی پیشکش کرد.

■ **سقوط غزنویان:** پس از سلطان محمود، پسرش سلطان مسعود حکومت را به دست گرفت. اگرچه مسعود غزنوی فرمانروایی بی‌باک و جسور بود اما چون تدبیر پدر را نداشت، در جنگ با سلجوقیان شکست خورد و خود نیز توسط سپاهیان شورشی به قتل رسید.

■ **محبوبیت نداشتن غزنویان:** قدرت و حکومت غزنویان بر نیروی نظامی استوار بود و آن‌ها از محبوبیت و مقبولیتی که صفاریان و آل‌بویه در بین توده مردم داشتند بی‌بهره بودند.

■ **رابطه غزنویان با خلیفه عباسی:** حکومت غزنویان با خلفای عباسی روابط دوستانه داشتند و سلاطین غزنوی به‌ویژه سلطان محمود، خود را مطیع و تابع خلافت عباسی می‌دانستند.

■ **سلجوقیان:** سلجوقیان نیز طایفه‌ای ترک بودند که پس از اسلام به ماوراءالنهر مهاجرت کردند.

■ **قدرت‌یابی سلجوقیان:** طغرل یکی از نوادگان سلجوق، پس از شکست سلطان مسعود غزنوی در نیشابور بر تخت نشست. او پس از تسخیر مناطق مختلف ایران به بغداد رفت و نخست حکومت آل‌بویه را برانداخت و سپس خطری را که از جانب خلافت فاطمی مصر متوجه خلافت عباسی بود، از میان برداشت.

■ **سلطان رکن‌الدین:** خلیفه عباسی به دلیل این اقدامات، به طغرل لقب سلطان رکن‌الدین داد و حکومت او را بر ایران و عراق تأیید کرد.

■ **آلبارسلان:** برادرزاده و جانشین طغرل به نام آلبارسلان با کمک و راهنمایی خواجه نظام‌الملک توانست رقیبان داخلی را سرکوب و بر قدرت و استحکام حکومت سلجوقی بیفزاید. آلبارسلان به گرجستان و ارمنستان لشکرکشی کرد.

■ **جنگ ملازگرد:** آلبارسلان در نبرد ملازگرد در سال ۴۶۳ هـ. ق رومیان را شکست سختی داد و امپراتور روم شرقی را به اسارت گرفت.

■ **اوج قدرت سلجوقیان:** ملکشاه پسر آلبارسلان بود که مناطقی از ماوراءالنهر و شام را فتح کرد و حکومت سلجوقیان را به اوج قدرت رساند. محدوده جغرافیایی ایران در این زمان با زمان سامانیان برابری می‌کرد و از ماوراءالنهر تا دریای مدیترانه گسترش یافته بود.

■ **سرزمین خوارزم:** خوارزم ناحیه‌ای حاصل‌خیز و آباد در جنوب دریاچه خوارزم (آرال) بود و از عهد باستان به شاهان آن‌جا «خوارزمشاه» می‌گفتند.

■ **سلسله خوارزمشاهیان:** خوارزمشاهیان نخست دست‌نشانده سلجوقیان بودند اما وقتی سلجوقیان ضعیف شدند، سرپیچی نمودند و سرانجام یکی از فرمانروایان خوارزم، آخرین سلطان سلجوقی را شکست داد و بر بخش‌های زیادی از ایران چیره شدند.

■ **سقوط خوارزمشاهیان:** پایه‌های حکومت خوارزمشاهیان چندان محکم نبود، زیرا از یک‌سو خلیفه عباسی فرمانروایان آن‌ها را به رسمیت نمی‌شناخت و از سوی دیگر تسلطی بر فرمانروایان محلی نداشتند. در چنین شرایطی چنگیزخان مغول به ایران حمله کرد و حکومت خوارزمشاهیان را سرنگون ساخت.

■ **اهمیت حکومت سلجوقیان:** از میان سلسله‌های ترک‌تبار که بر ایران حکومت کردند، سلجوقیان هم به سبب تأثیری که در تحولات ایران و سایر سرزمین‌های اسلامی داشتند و هم به سبب وسعت قلمرو، اهمیت بیش‌تری داشت.

■ **تشکیلات حکومت سلجوقیان:** سلجوقیان تشکیلات اداری و حکومت خود را براساس تشکیلاتی که از سامانیان و غزنویان به‌جای مانده بود، پایه‌گذاری کردند. البته تشکیلات آن دوره‌ها نیز برگرفته از نظام اداری و حکومتی ایران باستان بود که تغییراتی در آن پدید می‌آید.

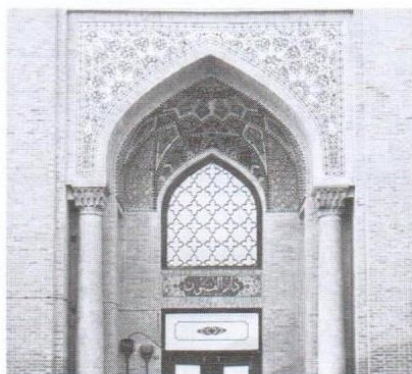
■ **تقسیم قدرت:** در رأس حکومت سلجوقی، سلطان قرار داشت. البته در آن دوره نوعی تقسیم قدرت وجود داشت. خلیفه عباسی بیش‌تر ریاست معنوی و دینی داشت و قدرت سیاسی و نظامی در اختیار سلاطین بود. سلاطین سعی می‌کردند برای مشروعیت بخشیدن به حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را مطیع و پشتیبان دستگاه خلافت نشان دهند.

■ **مقام وزارت:** از مهم‌ترین مقام‌هایی که در دوره سلجوقیان وجود داشت، مقام وزارت بود. حکومت سلجوقی قدرت و عظمت خود را با سیاست و کفایت وزیران ایرانی به دست آورده بودند.

■ **نقش وزیران ایرانی:** سلجوقیان مردمانی گله‌دار و بیابانگرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند. آن‌ها از شهرنشینی و کشورداری بی‌خبر بودند و برای اداره قلمرو پهناور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.

■ **خواجه نظام‌الملک:** خواجه نظام‌الملک وزیر آلبارسلان و ملکشاه، چنان قدرت و نفوذی داشت که کم‌تر کاری بدون صلاحدید و مشورت او انجام می‌گرفت.

■ **وظیفه مهم وزیران در دوره سلجوقیان:** یکی از وظایف مهم وزیران، تنظیم رابطه سلطان با خلیفه و دیگر فرمانروایان بود.

«مدارس نظامیه»

■ **مدارس نظامیه:** پس از ورود اسلام به ایران، کلاس‌های درس نخست در مساجد تشکیل می‌شد. خواجه نظام‌الملک مدارس را در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که همگی آن‌ها «نظامیه» خوانده می‌شد. او اموال زیادی وقف این مدارس کرد. این مدارس مقررات خاصی داشتند و در آن‌ها استادان و شاگردان با دقت خاصی گزینش می‌شدند و برای رسیدن به مقام استادی رقابت شدیدی در این مدارس وجود داشت.

■ **بزرگ‌ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی در دوره سلجوقیان:** شهر خراسان

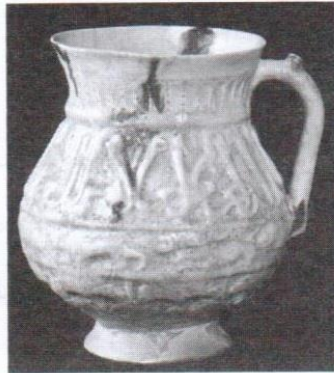
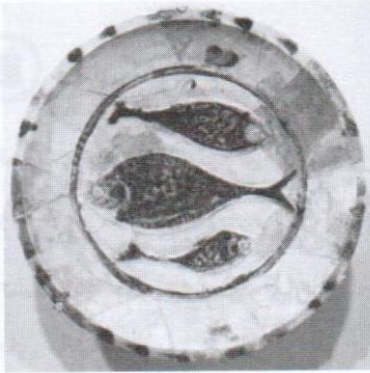
■ **گسترش زبان فارسی:** لشکرکشی‌های سلطان محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد. سلجوقیان نیز با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در آسیای صغیر رواج دادند. در ابتدای دوره سلجوقی نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی از عربی به فارسی تغییر کرد. به دنبال آن، تعداد بیش‌تری از مورخان و دانشمندان علاقه‌مند به نوشتن کتاب‌های خود به زبان فارسی شدند.

■ پایتخت‌های سلجوقیان: ری، نیشابور، اصفهان

■ معماری در دوره سلجوقیان: معماری ایرانی در این دوره به اوج خود رسید. در ساختن مساجد ایرانی ابتکار خاصی به کار رفت و حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول گردید. در ساختن انواع گنبد‌ها، برج‌ها و مناره‌ها و کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد.

■ هنر و صنعت در دوره سلجوقیان

ساختن ظروف سفالین و ظروف زرین یا طلایی، فلزکاری، خوشنویسی، تذهیب و ساختن جلد کتاب از چرم، از جلوه‌های هنر و صنعت در این دوره است.

■ **مغولان و شیوه زندگی آن‌ها:** مغولان از اقوام بیابانگردی بودند که در سرزمین مغولستان واقع در شمال چین و جنوب سیبری می‌زیستند. آب و هوای سرد و خشک منطقه موجب شده بود که آن‌ها شیوه زندگی کوچ‌نشینی و دامداری را برگزینند.

■ **غارگری قبایل مغول:** قبایل مغول به سبب افزایش جمعیت و کمبود مراتع ناگزیر بودند برای تأمین زندگی به غارت یکدیگر و همسایگان روی آورند.

■ **یاسا:** چنگیز رئیس یکی از قبایل مغول برای اداره قلمرو خود، مجموعه قوانینی را با عنوان یاسای چنگیزی تدوین کرد و به اجرا گذاشت. یکی از اصول مهم یاسا آن بود کسانی که خود را تسلیم سپاه مغول می‌کردند از قتل و غارت در امان بودند اما آنان که مقاومت می‌کردند باید به قتل می‌رسیدند و غارت می‌شدند.

■ **حمله مغولان به چین:** مغولان پس از آن که متحد شدند، به فکر حمله به سرزمین‌های آباد و تصاحب ثروت آن‌ها افتادند. آن‌ها نخست به چین حمله کرده و شهر ثروتمند پکن را تسخیر و غارت نمودند. مغولان سپس با فتح سرزمین‌هایی در غرب مغولستان، به مرزهای ایران نزدیک شدند.

■ **هجوم مغولان به ایران:** مغولان در زمان خوارزمشاهیان به ایران هجوم آوردند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه وقتی اعضای یک کاروان تجاری مغول به یکی از شهرهای ایران آمده بودند، به دستور حاکم آن شهر به جرم جاسوسی دستگیر و کشته شدند. چنگیزخان این موضوع را بهانه قرار داد و با لشکرکشی عظیم به ایران هجوم آورد.

■ دلایل شکست خوارزمشاهیان از مغولان

(۱) اختلافات و درگیری‌های داخلی

(۲) عدم حمایت خلافت عباسی و حاکمان محلی از خوارزمشاهیان

■ **نتایج و پیامدهای حمله مغولان به ایران:** هجوم هولناک چنگیز یکی از فجایع تاریخ ایران بود. بر اثر این هجوم بسیاری از ایرانیان جان باختند و تعداد زیادی به اسارت درآمدند. میل به گوشه‌گیری و دوری از اجتماع در جامعه رواج یافت. سپاهیان چنگیز در جریان هجوم به ایران، شهرها و آبادی‌های زیادی را ویران کردند و آسیب فراوانی به مزارع کشاورزی و قنات‌ها وارد آوردند. مغولان هم‌چنین مساجد، مدارس و کتابخانه‌ها را خراب کردند و کتاب‌ها را سوزاندند.

■ **حمله هلاکوخان به ایران:** پس از مرگ چنگیز، حملات پراکنده مغولان به ایران ادامه داشت تا این‌که هلاکوخان نوه چنگیزخان مأمور شد فتوحات مغول را در ایران و دیگر بخش‌های جهان اسلام کامل کند. او نخست، اسماعیلیان را از بین برد و قلعه‌های آنان را ویران کرد. سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه، خلافت عباسی را برانداخت.

■ **حکومت ایلخانان در ایران:** هلاکوخان پس از نابودی خلافت عباسی، حکومت ایلخانان را تأسیس کرد. او همراه فرزندان و نوادگانش حدود هشتاد سال بر ایران فرمان راندند. در دوران حکومت ایلخانان، ایران از نظر سیاسی یکپارچه و متحد شد و حکام و سرداران محلی تحت حاکمیت و سلطه مغولان قرار گرفتند.

■ **آخرین ایلخانان مغول:** ابوسعید آخرین ایلخان مغول بود که پس از مرگ او حکومت ایلخانان فرو پاشید.

■ **قیام سربداران:** هم‌زمان با فروپاشی ایلخانان، بی‌عدالتی و ستمگری حاکمان محلی خشم و نارضایتی مردم را برانگیخت و موجب بروز قیام‌های مردمی در گوشه و کنار ایران شد. یکی از این قیام‌ها، قیام سربداران بود که از روستای باشتین آغاز شد. ساکنین این روستا که از زیاده‌خواهی و گستاخی مغولان به ستوه آمده بودند، به پا خواستند. آنان با شعار «سر به دار می‌دهیم تن به ذلت نمی‌دهیم» سپاه حاکم مغول را در هم شکستند. قیام به سرعت گسترش یافت و سربداران پس از تصرف سبزوار، حکومت خود را تأسیس کردند. این حکومت پشתיبان مذهب شیعه بود.

■ **هجوم تیمور گورکان به ایران:** در اواخر قرن هشتم، اقوام بیابانگرد به فرماندهی شخصی به نام تیمور از سمت شمال شرق به کشور ما حمله کردند. تیمور پس از چندین بار یورش به ایران و قتل و غارت عده زیادی از مردم، امپراتوری پهناوری را بنیان گذاشت که از مرزهای چین تا شام گسترش یافته بود.

■ **سقوط تیموریان:** شاهرخ پسر تیمور بر رقیبان خود برتری یافت و موفق شد بخش وسیعی از ایران را تحت تسلط خود درآورد. حکومت تیموریان سرانجام با ظهور حکومت صفویان در ایران از بین رفت.

■ **بزرگان ایرانی در دربار مغولان:** پس از هجوم مغولان به ایران، دانشمندان و بزرگان ایرانی با به جان خریدن خطرهای زیاد، به مغولان نزدیک شدند. آن‌ها می‌کوشیدند که خوی خشن و ویرانگر بیابانگردان مغول را مهار کنند و مانع خونریزی بیش‌تر شوند. بزرگان ایرانی هم‌چنین تلاش می‌کردند که مغولان را با فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی آشنا کنند و راه و رسم کشورداری را به آنان بیاموزند.

■ **خواجه نصیرالدین طوسی:** یکی از برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان ایرانی بود که به عنوان مشاور هلاکو خان احترام بسیار یافت. او در جریان لشکرکشی هلاکو، تلاش زیادی برای حفظ جان مردم و کاهش قتل و غارت‌های مغولان کرد.

«رصدخانه مراغه»

■ **رصدخانه مراغه:** یکی از کارهای ارزشمند خواجه نصیر، تشویق هلاکو به ساختن رصدخانه مراغه بود. این رصدخانه به همت خواجه، تبدیل به یک مرکز علمی و تحقیقاتی عظیم شد که منجمان و دانشمندان زیادی در آن فعالیت می‌کردند. رصدخانه مراغه به وسایل اخترشناسی و کتابخانه بزرگی مجهز بود.

■ **خواجه رشیدالدین فضل‌اله همدانی:** یکی دیگر از سیاستمداران و دانشمندان نامدار ایرانی در دوره مغول، خواجه رشیدالدین فضل‌اله همدانی بود که خدمات فرهنگی و اجتماعی فراوانی انجام داد. او به عنوان پزشک به دربار ایلخانان راه یافت و علاقه بسیاری به عمران و آبادی و انجام کارهای خیریه داشت.

■ **خدمات خواجه رشیدالدین فضل‌اله همدانی:** نمونه‌های بسیار مهم خدمات ایشان، بنای ربع رشیدی در تبریز بود که شامل مؤسسات مختلف مانند مسجد، بیمارستان، خانقاه و کتابخانه می‌شد. خواجه این بنای عظیم را که تعداد زیادی از عالمان و پزشکان در آن اشتغال داشتند، وقف کرد. رشیدالدین چندین کتاب در رشته‌های مختلف علمی نوشت که معروف‌ترین آن‌ها «جامع‌التواریخ رشیدی» است.

■ **مسلمان شدن ایلخانان:** مغولان هنگامی که به ایران هجوم آوردند، دین واحدی نداشتند. عده‌ای از آن‌ها هنوز به آیین گذشتگان خود اعتقاد داشتند و گروه دیگری پیرو آیین بودایی و دین مسیحیت بودند. در دوران ایلخانان، مبلغان بودایی و مسیحی کوشش زیادی برای ترویج و گسترش آیین خود در ایران کردند، اما موفقیت چندانی کسب نکردند، زیرا مردم ایران اعتقاد محکمی به اسلام داشتند. سرانجام بر اثر کوشش عالمان و وزیران ایرانی، ایلخانان به دین اسلام درآمدند و مسلمان شدند.

■ **اقدامات غازان خان:** غازان خان به تشویق و راهنمایی وزیر خود، خواجه رشیدالدین فضل‌اله همدانی، اقدام به اصلاح امور اداری، مالی و قضایی کرد. این ایلخانان، هم‌چنین برای عمران و آبادانی تبریز بسیار کوشید. به روزگار او، شنب غازان در تبریز با دوازده بنای مهم مانند بیمارستان، مسجد، کاخ، مدرسه، کتابخانه و... برپا شد. هم‌زمان در بسیاری از شهرها مسجدی بزرگ و در کنار آن گرمابه‌ای برای تأمین هزینه‌های نگهداری مسجد ساختند.

■ اقدامات سلطان محمد خدابنده

«گنبد سلطانی»

سلطان محمد خدابنده (اولجایتو)، جانشین غازان خان نیز علاقه‌مند به عمران و آبادانی بودند. او به پیشنهاد وزیرش خواجه رشیدالدین فضل‌اله، پایتخت را به سلطانیه منتقل کرد و موجب آبادی آن‌جا شد. اولجایتو در آن شهر آرامگاهی برای خود بنا کرد که به گنبد سلطانیه معروف است و یکی از شاهکارهای معماری در جهان اسلام به‌شمار می‌آید.

■ **اقدامات ابوسعید:** در دوران ابوسعید آخرین ایلخان مغول نیز بناهای باشکوهی ساخته شد. این بناها از نظر عظمت و بلندی گنبدها و ایوان‌ها کم‌نظر هستند. گچ‌بری و کاشی‌کاری‌های زیبا و اعجاب‌انگیز بناهای مذکور، حکایت از ذوق و نبوغ معماران ایرانی در آن زمان دارد.

«مسجد گوهرشاد»

■ **علاقه‌مندی شاهرخ به معماری و هنر:** شاهرخ پسر تیمور که تحت‌تأثیر فرهنگ و تمدن ایران قرار داشت، راه پدر را در جنگ و خونریزی ادامه نداد. در زمان او هرات به پایتختی تیموریان انتخاب و به یکی از بزرگ‌ترین و باشکوه‌ترین شهرهای ایران تبدیل شد. به سبب توجه و علاقه شاهرخ به ادب و هنر، تعداد زیادی از شاعران، هنرمندان و معماران نامدار به این شهر آمدند. هم‌چنین مدارس و کتابخانه‌های متعددی به

فرمان او در هرات ساخته شد و جویندگان علم و دانش را از گوشه و کنار ایران به خود جذب کرد. گوهرشاد، همسر شاهرخ از زنان نیکوکار بود که به عمران و آبادی توجه داشت. او بناهای متعددی در هرات و مشهد ساخت که «مسجد گوهرشاد» در جوار حرم حضرت امام رضا (ع)، یکی از آنهاست.

■ **شاهنامه بایسنقری:** یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های کهن شاهنامه که به سفارش بایسنقرمیرزا شاهزاده تیموری نگارگری و تذهیب شد، شاهنامه بایسنقری است. این اثر از نظر کتاب‌آرایی و ارزش هنری اهمیت فراوانی دارد.

■ **موقعیت و وسعت قاره آسیا:** قاره پهناور آسیا از قطب شمال تا جنوب مدار استوا امتداد یافته است و بخش اعظم آن در نیم کره شمالی قرار دارد. قاره آسیا از طریق تنگه برینگ از آمریکای شمالی و از طریق کانال سوئز از قاره آفریقا جدا می شود. آسیا وسیع ترین قاره جهان است.

■ **اوراسیا:** تنها دو قاره آسیا و اروپا به هم چسبیده اند. به همین دلیل بعضی از جغرافی دانان، این دو قاره را یک قاره دانسته و آن را «اوراسیا» نامیده اند و رشته کوه اورال را مرز بین دو قاره آسیا و اروپا در نظر گرفته اند.

■ **ناهمواری های قاره آسیا:** در قاره آسیا می توان سه نوع از ناهمواری ها را مشاهده کرد:

(۱) فلات های بلند و کوه های مرتفع

(۲) سرزمین های پست

(۳) مجمع الجزایر آتشفشانی

■ **فلات های بلند در آسیا:** در آسیا، فلات های بلندی چون آناتولی، ایران، تبت و مغولستان وجود دارند. در حاشیه این فلات ها، رشته کوه های مرتفعی قرار دارند.

■ **بلندترین قله جهان:** قله اورست (۸۸۴۸ متر) در رشته کوه هیمالیا، بلندترین قله جهان است و به آن «بام دنیا» لقب داده اند.

■ **جلگه های پهناور آسیا:** جلگه بزرگ سیبری، جلگه گنگ و سند، جلگه چین.

■ **جلگه گنگ و سند:** در شمال شبه جزیره هند نیز جلگه پهناور و حاصل خیز «سند و گنگ» وجود دارد و نام این جلگه از دو رود به همین نام گرفته شده است. رودهای «گنگ» و «سند» از رشته کوه های هیمالیا سرچشمه می گیرند. این جلگه پهناور شمال هند، بخش وسیعی از کشور پاکستان و بنگلادش را دربر می گیرد.

■ **دلتا:** گاهی رودها، آبرفت ها را در مصب خود انباشته می کنند و از انباشته شدن آبرفت ها در مصب رودها، سرزمین های مثلث شکلی به وجود می آید که به آن ها «دلتا» (Δ) می گویند.

■ **اهمیت و خطرات دلتاها:** به طور کلی دلتاها، زمین های مناسبی برای کشاورزی بوده و جمعیت انبوهی را در خود جای داده اند. با این حال، ساکنان این دلتاها همواره در معرض خطراتی چون طوفان های دریایی، طغیان رود و سیلاب هستند.

■ **جلگه بزرگ چین:** یکی دیگر از جلگه های پهناور آسیا، جلگه بزرگ چین در شرق آسیا است. این جلگه از آبرفت رود «یانگ تسه کیانگ» پدید آمده است.

■ **مهم ترین مجمع الجزایر آتشفشانی آسیا:** در شرق و جنوب شرقی آسیا به ویژه در کناره های اقیانوس آرام، مجمع الجزایر سر از آب بیرون آورده اند. مجمع الجزایر ژاپن، فیلیپین و اندونزی از جمله آن ها می باشند.

■ **مخاطرات طبیعی در شرق و جنوب شرقی آسیا:** از آن جایی که این بخش از قاره آسیا از ناهمواری‌های جوان است، کوه‌های آتشفشانی زیادی در آن‌ها مشاهده می‌شود. هم‌چنین در این مناطق، زمین‌لرزه‌های بسیاری رخ می‌دهد. بنابراین کشورهایی که در این منطقه واقع شده‌اند، همواره در معرض بلایای طبیعی چون زمین‌لرزه، سونامی و فعال شدن کوه‌های آتشفشانی هستند.

■ انواع آب و هوا در مناطق مختلف آسیا

- ۱) در سرزمین‌های مجاور قطب شمال در سبیری، هوا در تمام روزهای سال سرد و دارای یخبندان‌های طولانی است.
- ۲) بخش‌های داخلی و مرکزی آسیا، آب و هوای قاره‌ای یا برّی دارند. در این نوع آب و هوا، زمستان‌ها بسیار سرد و تابستان‌ها بسیار گرم و خشک است.
- ۳) سرزمین‌های مجاور دریاها از دریای سرخ تا جزیره تائیوان در شرق چین، آب و هوای گرم دارند.

■ **وضعیت بارش در آسیا:** به‌طور کلی از نظر بارش، آسیا را می‌توان به دو بخش تقسیم نمود:

۱) آسیای مرطوب (سبز)

۲) آسیای خشک

■ **آسیای مرطوب (سبز):** سرزمین‌های شرق، جنوب و جنوب شرقی آسیا که در معرض بادهای موسمی (مونسون) قرار دارد، آسیای سبز را تشکیل می‌دهند. این بادهای که در اواخر بهار و فصل تابستان از اقیانوس‌ها به سمت خشکی می‌وزند، موجب ریزش باران فراوان در این ناحیه می‌شوند. زندگی روستایی و کشاورزی به ریزش این باران‌ها بستگی دارد و در صورت بارش کم یا نامنظم، کشاورزان خسارت می‌بینند. البته ریزش‌های شدید باران‌های موسمی نیز گاهی موجب طغیان رودخانه‌ها و بروز سیل در این منطقه می‌شوند.

■ **آسیای خشک:** سرزمین‌های غرب و جنوب غربی آسیا شامل عربستان، داخل فلات آناتولی و فلات ایران و هم‌چنین آسیای مرکزی به‌ویژه بیابان گبی، از نواحی خشک آسیا محسوب می‌شوند.

■ **تنوع در قاره آسیا:** در آسیا، اقوام گوناگون با فرهنگ‌های مختلف زندگی می‌کنند. دین، زبان، آداب و رسوم و سبک زندگی مردم در بخش‌های مختلف آسیا، متفاوت است.

■ **جمعیت آسیا:** قاره آسیا نه تنها وسیع‌ترین قاره جهان است، بلکه پرجمعیت‌ترین قاره‌هاست. ۶۰ درصد جمعیت جهان در آسیا زندگی می‌کنند اما جمعیت در همه جای این قاره پهناور، یکسان توزیع نشده است.

■ **نواحی کم جمعیت و پرجمعیت آسیا:** نواحی مرتفع چون فلات تبت و هیمالیا و بیابان‌های وسیع، خالی از جمعیت یا کم جمعیت است، در حالی که در جنوب و جنوب شرقی آسیا، جمعیت انبوهی به طور متراکم زندگی می‌کنند.

■ **پرجمعیت‌ترین کشورهای جهان:** کشور چین با حدود یک میلیارد و سیصد میلیون نفر و هند با حدود یک میلیارد و دویست میلیون نفر، در قاره آسیا پرجمعیت‌ترین کشورهای جهان هستند.

■ **متراکم‌ترین منطقه مسکونی جهان:** جزیره جاوه در اندونزی متراکم‌ترین منطقه جهان از نظر جمعیت است. در این جزیره کوچک ۱۴۱ میلیون نفر (یعنی به اندازه جمعیت کشور روسیه) سکونت دارند.

■ **نژاد مردم آسیا:** بیش تر جمعیت آسیا از نژاد زردپوست و بقیه سفیدپوست هستند. البته در جنوب آسیا تیره‌های سیاه‌پوست و دورگه که از ازدواج نژادهای مختلف با هم به وجود آمده‌اند نیز زندگی می‌کنند.

■ **ادیان در آسیا:** آسیا مهد ادیان بزرگ جهان است. سه دین بزرگ الهی یهود، مسیحیت و اسلام، علاوه بر آسیا در سایر قاره‌ها انتشار یافته‌اند.

■ **اسلام در آسیا:** حدود ۶۰ درصد مسلمانان جهان در قاره آسیا زندگی می‌کنند. اگرچه خاستگاه دین اسلام، کشور عربستان است اما اسلام به تدریج همه کشورهای آسیای غربی را دربر گرفته و سپس به آسیای مرکزی و شرق و جنوب شرقی آسیا نیز راه یافته است. به همین دلیل از غرب تا شرق آسیا می‌توان چشم‌اندازها و مناظری را که نشان‌دهنده فرهنگ و تمدن اسلامی است، مشاهده کرد. در آسیا مساجد باشکوهی که از شاهکارهای معماری اسلامی هستند، ساخته شده است.

■ **ادیان دیگر که در آسیا پیروان زیادی دارند عبارتند از:**

(۱) آیین برهمنی در شبه‌جزیره هند

(۲) آیین بودا که خاستگاه اصلی آن نیز هند است، اما در کشورهای شرق آسیا مانند چین، ژاپن، کره و تایلند انتشار یافته است. این آیین‌ها در قاره‌های دیگر کم‌تر نفوذ کرده‌اند.

■ **اقتصاد قاره آسیا:** بخش عمده‌ای از مردم آسیا به کار کشاورزی مشغولند و کشاورزی جایگاه مهمی در اقتصاد کشورها دارد. مهم‌ترین محصول کشاورزی در قاره آسیا برنج است که غذای اصلی مردم آسیا را تشکیل می‌دهد. ۹۰ درصد برنج جهان در آسیا تولید و در همین قاره مصرف می‌شود.

■ **کشورهای عمده تولیدکننده برنج در آسیا:** چین، هند، پاکستان، تایلند، اندونزی، فیلیپین، بنگلادش و ویتنام از کشورهای تولیدکننده برنج هستند.

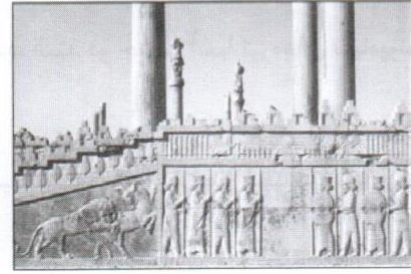
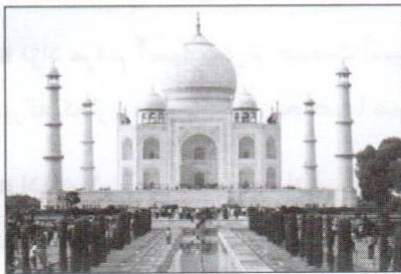
■ **مهم‌ترین کشور صنعتی آسیا:** ژاپن مهم‌ترین کشور صنعتی آسیاست که از بزرگ‌ترین قدرت‌های اقتصادی دنیا نیز به‌شمار می‌رود. ژاپن و روسیه عضو کشورهای گروه هشت هستند.

■ **توسعه اقتصادی کشور چین:** کشور چین در دو دهه اخیر توانسته است با برنامه‌ریزی‌های جدید، میزان تولیدات و صادرات خود را به شدت افزایش دهد و از این راه درآمد اقتصادی و وضع زندگی مردم خود را بهتر کند. امروزه تقریباً انواع کالاهای تولید شده در چین، به کشورهای مختلف جهان صادر می‌شود و در اغلب بازارهای همه کشورهای می‌توان فروش کالاهای چینی را مشاهده کرد.

■ **ببرهای اقتصادی آسیا:** در دهه‌های اخیر، چهار کشور کره جنوبی، تایوان، هنگ‌کنگ (بخشی از چین امروزی) و سنگاپور توانسته‌اند صادرات را هدف اقتصادی خود قرار دهند و از این راه درآمد بسیار زیادی به دست آورند. این کشورها به‌خصوص در تولید و صدور لوازم الکترونیکی و رایانه‌ای، لوازم خانگی و اتومبیل پیشرفت زیادی کرده‌اند. به این چهار کشور «ببرهای اقتصادی آسیا» لقب داده‌اند.

■ **پرجمعیت‌ترین شهر آسیا:** توکیو پایتخت ژاپن با منطقه شهری اطراف آن که بیش از سی میلیون نفر را در خود جای داده، پرجمعیت‌ترین شهر آسیا است.

■ **اطلس:** اطلس کتابی است که مجموعه‌ای از نقشه‌ها در آن گردآوری شده است. در برخی از اطلس‌ها، نمودارها و تصاویری نیز مشاهده می‌شود. ما با استفاده از انواع نقشه‌های مختلف یک اطلس می‌توانیم اطلاعات بیش‌تر و دقیق‌تری درباره کشورهای یا نواحی مختلف جهان به دست بیاوریم.

■ **انواع نقشه در اطلس:** معمولاً برای هر قاره یا کشور، دو نوع نقشه در اطلس مشاهده می‌کنیم:

(۱) **نقشه‌های طبیعی:** بر روی این نقشه‌ها، رشته‌کوه‌ها، فلات‌ها، دریاها، رودخانه‌ها و... نمایش داده شده و اطلاعات مربوط به شهرها و کشورها، بسیار کم است.

(۲) **نقشه‌های سیاسی:** بر روی این نقشه‌ها، مرز کشورهای، ایالت‌ها و استان‌ها، پایتخت‌ها و شهرهای مهم نمایش داده شده است.